

ПЕРЕДМОВА

Для сучасників Полісся асоціюється насамперед з катастрофою на Чорнобильській АЕС, а вже потім уявляється масивом з патріархально традиційним буттям, де водять "куста", в Русальний тиждень парами шукають свою долю, наспівують дружинних балад як за Володимира Христітеля - первісноукраїнською. Вектор людської пам'яті завжди повертається в минуле. На те вона й пам'ять. Проте сама пам'ять є лише фактографічним віддзеркаленням дійсності, яка часто подає суб'єктивну фіксацію дії. Сума поодиноких даних наближає до суті явища. І тільки аналіз певної сукупності явищ, що знаходились чи знаходяться у процесі, здатний вийти на діалектичну закономірність буття людей.

Полісся як українське етнокультурне явище віддавна привертало до себе увагу вчених різного наукового профілю, а найбільше лінгвістів та етнографів. Однак методологічний інструментарій, політична упередженість не дозволили поки що розкрити безперервний процес етнокультурного розвитку. Фрагментарність наукових досліджень, коли вихоплювалось окреме явище, не могла послужити основою для синтетичного вивчення етногенезу та етнічної історії Поліського краю, виявити напрямки потоків етнічних явищ з доісторичного періоду, о'ясувати особливості і динаміку трансформування їх у традиційно етнічні елементи.

Наукове вивчення Полісся здійснювалось у руслі нагромадження фактографічного матеріалу: в одному випадку, в процесі ґрунтовних експедиційних досліджень з опублікуванням їх результатів, в іншому - індивідуально-творчих записів за окремими науковими темами. Точкова чи локально-територіальна методика експедиційної роботи не могла забезпечити наукові потреби конструктивно-аналітичного вивчення усіх аспектів буття поліщуків.

Зосереджені творчі зусилля етнолінгвістів, зокрема діалектологів і лексикологів, призвели до значних наукових результатів. Опубліковані праці Інституту слов'янознавства та балканістики колишньої АН СРСР, лінгвістів Білорусі й поліссянавців України створили фундаментальну основу для аналітичних мовознавчих синтезів, у тому числі й тих, що стосуються етиогенетичних аспектів і питань етимології.

Українська поліссянавча наука робить раз у раз спроби вивести проблему дослідження Полісся на рівень державної опіки, оскільки вона безпосередньо стосується історичних основ державності України і є суттєвою частиною загальнонаціональної геополітичної доктрини в сучасних умовах.

У рамках державної програми ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС міститься завдання виявити, зафіксувати і зберегти етнокультурне багатство цього краю. Дер-

жавний підхід у такому розрізі дозволив масштабно розгорнути польові дослідження в радіально забрудненій зоні Полісся і місцях компактного проживання переселенців.

Реалізувати національну програму, яка полягала у максимальному виявленні і збереженні етнокультурної спадщини Полісся, побов'явився Інститут народознавства НАН України. Своєрідні аномальні умови польових етнографічних досліджень вимагали розробки ефективної методики фіксації пам'яток традиційної культури, особливостей мовленнєвої культури, фольклорного і музичного багатства, красномовних відомостей, археологічних знахідок, сучасної побутової культури, стану функціонування народних промыслов та ремесел тощо. Такий широкий спектр дослідницьких тем зумовив і тактику проведення комплексних обстежень. Якщо у першій зоні передбачалося максимально зафіксувати за допомогою фото- і відеопаратури уцілілі архітектурні пам'ятки, плани забудови села, побутові та декоративно-ужиткові речі, і все це у певному режимі і виконавчій дисципліні, то в другій зоні суцільному науковому дослідженню підлягав майже кожний населений пункт, насамперед ті, які були заплановані для відселення. За спеціально розробленою науковою програмою мала проводитись фіксація етнографічного матеріалу в місцях компактного проживання переселенців.

Споряджений експедиційний загін, переважно з наукових працівників Ін-

ституту народознавства НАН України, до складу якого долучалися фахівці різних наукових напрямків, був сформований у визначений регіон на два місяці стаціонарних польових досліджень. Ефективному виявленню релігійних звич традиційної культури суттєво сприяли завчасу опрацьовані архівні, рукописні, літературного походження документи і відомості про цей етнокультурний масив.

За методичним, технічним і теоретичним рівнями підготовки науковців історико-культурні експедиції не мали аналогів у дослідницькій практиці української народознавчої науки. Безумовно, що й очікувані результати були вражаючими.

У перший рік своєї діяльності експедиційний загін працював у Поліському та Іванківському районах Київської області. Зокрема за час польової роботи було обстежено 52 населені пункти: Вільчу, Буду Варовичі, Буду Товчківську, Буду Радинську, Вересню, Військове, Товчків, Володарку, Городенцину, Грезлю, Денисовичі, Діброву, Дубову, Дубову Товчківську, Жовтинево, Залишани, Зелену Поляну, Калинівку, Котовське, Королівку, Красятичі, Луговики, Максимовичі, Мартинівичі, Мар'янівку, Міхлівщину, Млачівку, Нівецьке, Новий Мир, Нову Марківку, Омелянівку, Орджонікідос, Поліське, Пухове, Рагівку, Радинку, Рудню Греллянську, Стару Марківку, Стещину, Стовпне, Тараси, Федорівку, Шкисеву, Чапасєво, Червоноу Зірку, Черемошну (Поліський р-н; всього 46); Болотню, Іванків, Ко-

ленці, Мусійки, Обуховичі, Оране (Іванківський р-н: всього 6). Згідно з квітневим 1997 р. постановою Кабінету Міністрів України значна їх частина (Буда Варовичі, Вільча, Гресля, Денисовичі, Діброва, Жовтисеве, Королівка, Котовське, Мартинівичі, Нова Марківка, Новий Мир, Поліське, Пухове, Рудня Греслянська, Тараси) відійшла до зони відчуження, тобто за своїм статусом прирівняна до населених пунктів 30-кілометрової зони. Паралельно спеціальна група науковців проводила дослідження в окремих селах Київщини, куди відселили жителів з чорнобильської зони відчуження в перші місяці катастрофи.

Сумління ставлення до праці в екстремальних умовах і високу громадянську позицію учасників експедицій промовисто засвідчують конкретні здобутки. Так, наприклад, польовий документальний матеріал з найрізноманітніших ділянок народної культури і побуту поліщуків Київщини становить зараз майже 150 аудіо- і 40 годин відеозаписів, більше 2000 фотознімків і 300 рисунків із зафіксованими об'єктами матеріальної культури і традиційного мистецтва, фрагментами загального вигляду тутешніх сіл, селянських садиб, постчорнобильських краєвидів, місцевих автохтонів, умов їх щоденного проживання тощо. Вчені зібрали також унікальну колекцію автентичних етнографічних експонатів – хліборобські знаряддя праці і рибальські снасті, засоби пересування, посуд для зберігання харчових продук-

тів, столярний, бондарський і ковальський інструментарій, зразки народного одягу, ткацтва, вишивки, гончарства та ін.

Виявлені і зафіксовані вченими першоджерела з історичного і сучасного буття поліщуків недостатньо покласти в архів, відділи рукописів як недоторканий скарб для майбутніх поколінь дослідників. Його необхідно, хоча б частину, показати світові. Значне захоплення викликав спеціальний номер "Народознавчих Зошитів" (N 2 за 1996 рік), який видається в Інституті народознавства НАН України, і був приурочений десятиріччю трагедії на Чорнобильській АЕС. Рідкісні історичні, етнографічні, краєзнавчі, фольклористичні відомості вміщено в першому випуску наукового збірника "Древляни", що виданий у контексті реалізації національної програми з ліквідації наслідків Чорнобильської аварії.

Читача очікує ще одна наукова праця – опублікування польових першоджерел експедиційного вагону з масштабної дослідницької роботи на теренах Київщини у 1994 році та фрагментарно у 1996 р. (зі сс. Заруддя, Кухарі і Слобода Кухарська Іванківського району). Випуск матеріалів історико-етнографічного дослідження Полісся України передбачається як серійне видання, яке охоплюватиме результати експедицій впродовж їхньої діяльності.

Наукові статті – це перша авторська спроба дати фахову оцінку зафіксованим відомостям, а онадно докладно

описати пізнані нині явища з різних діванок традиційного життя місцевої людності. Дослідження поділено на дві частини за принципом обору матеріалів: у місцях постійного проживання поліщуків та із сіл компактного проживання переселенців. Своєрідність записів із місць переселення полягає насамперед у тому, що їх одійсноно зі слів жителів першої зони, чії села довелося оліквідувати. Це останні автентичні свідчення про локальні особливості буття трагічно спустошеної землі.

Майже в кожному відселеному селі виділились на деревах довбані “вулії” – мовчазні свідки поширеного тут у минулому бортництва, зустрічалась велика кількість рідкісного для сьогодення асортименту довбаного і бондарського посуду – “кадовбів” зі вставним дном, “сипанок” для зберігання зерна, “боднів” – відповідно для одягу і сала, “пінних діжок”, “ряжок”, дерев’яних відер тощо. Справжнім відкриттям для учасників поліських мандрівок стало побутування до наших днів довбаних човнів-однодеревок з дуба (сс. Мартинівчії, Діброва), різнотипових, давніх за походженням, будівель господарського призначення – “хліва”, “степки”, “маказину” та ін. Безцінними для сучасної етнографічної та мистецтвознавчої науки є виявлені і досліджені вченими різні образки народного ткацтва, килимарства, вишивки, гончарства, художнього деревообробництва. Зокрема встановлено, що тендітні руки поліської жінки-ткалі досконало володіли се-

кретами найскладніших технік ткання (чигуватим, килимово-закладним, перерібним, петельчастим, ажурним та іншими під одну і дві дошки).

Авторські статті учасників експедиції розкривають багатющу палітру з духовної сфери повсякденного життя тутешньої людності: звичаї й обряди, пісні і народну музику, передбачення погоди і традиційне лічництво та багато іншого. Неможливо забути притишений, але чарівний голос однієї з шести житецьок, що проживали у вересні 1994 р. у найвіддаленішому в Поліському районі с. Денисовичі – Ольги Петрівни Максименко (1912 р.н.), яка, співаючи, крізь сльози промовляла: “Нехай відрубають мені голову, але я звідси не поїду! Тут дід похований, мій батько похований, тут я хочу вмерти!” Безмежна закоханість поліщуків у рідну землю особливо виразна на фоні опустілих сіл, порослих чортополохом городів і садів, почорнілих від безжалісних пожеж залишків печей і димарів.

Запропонований збірник польових матеріалів історико-культурної експедиції доносить до читача не лише автентичку окремих явищ матеріальної і духовної культури, особливостей місцевої говірки, характерного ладу пісенної і музичної культури тощо, а й невідкупне та об’єктивне бачення немилосердної трагедії людства очима і серцем вчених.

*Степан ПАВЛЮК
Мизаїло ГЛУШКО*